

<http://doi.org/10.22133/mtlj.2025.462157.1335>

Prohibition of Animal Testing from the Point of View of International Law; A case study of the European Convention of Strasbourg

Ali Mashhadi^{1*} , Sahar Solati² , Sharareh Abtahi³

¹ Associate Prof., Faculty of Law at the University of Qom, Qom, Iran.

² MA. in Public International Law program at the Faculty of Law at the University of Qom, Qom, Iran.

³ Ph.D. in Public International Law from the Faculty of Law at the University of Qom, Qom, Iran.

Article Info	Abstract
Original Article	Animal testing is one of the important issues that is happening all over the world increasingly and somewhat out of control. This category of experiments are performed for various purposes: medical studies, pharmacy, psychology, military, health-cosmetic, biology, education, etc. to things like games and entertainment. In this article, an attempt has been made to examine and analyze these experiments from the perspective of international law, emphasizing the European Convention on the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental Purposes and Other Scientific Purposes (Strasbourg, 1986), which is used in line with scientific purposes. Therefore, this important and fundamental question is answered, to what extent the increasing number of animal experiments are consistent with the standards and criteria of this convention and can be justified. In order to maintain the framework of the discussion, the existing approaches in philosophy and animal rights have been mentioned briefly and to the extent necessary for the analysis and theorizing of the article.
Received: 10-06-2024	
Accepted: 10-01-2025	
Keywords: Animal Rights Animal Testing Trasbourg Convention International Law	
*Corresponding author e-mail: droitenviro@gmail.com	
How to Cite: Mashhadi, A., Solati, S., & Abtahi, SH. (2026). Prohibition of Animal Testing from the Point of View of International Law: A Case Study of the European Convention of Strasbourg. <i>Modern Technologies Law</i> , 7(13), 237-254.	
Published by University of Science and Culture https://www.usc.ac.ir Online ISSN: 2783-3836	

1. Introduction

More than 115 million animals are used in biomedical experiments worldwide each year. Nonhuman animal experiments (animal subjects) fall into two categories: basic experiments (investigation of fundamental biology and human diseases) and applied experiments (drug research and development, and toxicology and immunology testing). Regardless of its classification, animal experiments are conducted to inform and educate human health and life sciences and to improve the safety and efficacy of potential treatments. Despite its widespread use, the issue of "animal suffering" and its impact on human health has received little systematic and systematic attention (while animal experiments provide poor predictions of human disease outcomes and are unreliable in a wide range of diseases). The existing scientific literature demonstrates the unreliability of animal experiments, and consequently weakens the scientific arguments surrounding them. The issue we are looking at in this article is animal testing. Since the advancement of science, especially medicine and pharmacy, animal testing has also begun. Perhaps this issue was obvious and acceptable at first, but what has become a disaster in the whole world today is repeated experiments without a reason, without reaching a specific answer, and unnecessary repetitions. This has raised many ethical and legal questions. These unnecessary experiments are repeated every day, while today there are many alternative methods instead of animal testing. In such a situation, animals are thought of as tools lacking intelligence, feelings, and the ability to understand pain and pleasure, but "the principle of human behavior dictates that if no human interests are at stake and if we can find an alternative to using animals in a given situation, we should basically follow these alternatives". In comparing humans and animals, much emphasis is usually placed on the superior factors and characteristics of humans. Humans are creatures with intellect, language, morality, and spirit, while animals lack many of the above-mentioned gifts; in other words, the duality of humans and animals has a cultural, historical, and natural origin, and such a dual approach has existed since ancient times. So when it comes to the issue of animal rights, if an animal is considered to have a right because it is a living being and, like other living beings, is conscious and sentient, we must respect it and we cannot deny those rights with excuses such as the benefit of that being for itself. In the following, the concepts, foundations, and historical course of animal rights are very briefly mentioned, and then the important and fundamental question is answered: to what extent do today's increasingly frequent experiments on animals comply with the standards and criteria of the 1986 Strasbourg Convention and are justifiable?

2. Methodology

In this article, in order to evaluate the main question, a descriptive analytical method using library resources has been utilized. The methodological approach of the current research is based on both legal dogmatism (description of the existing legal system) and systemic method (critique of adequacy, usefulness and function of current rules).

3. Results and Discussion

Animal testing faces various ethical and legal questions. As noted, the Strasbourg Convention attempts to answer some legal questions in an international context and in the form of a convention and the obligations of countries in this regard. This convention was not written with the aim of completely abolishing animal testing, but with the aim of protecting animals used in experiments. Paying attention to the welfare of animals during experiments is the general spirit governing the obligations of the convention. This convention has tried to specify the conditions of keeping animals, their food, place of detention, ambient temperature, etc. by drawing diagrams and tables in the form of annexes. This convention actually requires member states to take measures so that animals do not suffer pain, suffering, distress, and lasting harm during the experiment and that if they are likely to occur, the experiments should not be carried out, or if these things happen unexpectedly, the experiment process should be stopped immediately. This Convention is an example of an attempt to introduce some ethical-human issues and propositions into the discourse of international law.

Another fundamental issue to be considered in animal experimentation is the argumentation that defends non-human animal experimentation on the premise that animals provide sufficiently good models of human biology and disease to obtain relevant information, and that, consequently, their use provides major benefits for human health.

However, a growing body of scientific literature critically assessing the validity of animal experimentation in general (and animal modeling in particular) raises important concerns about its reliability and predictive value for human outcomes and for understanding human physiology. The unreliability of animal experimentation in a wide range of areas undermines the scientific arguments in its favor. Furthermore, it is worth raising the issue of how animal testing often harms humans by misleading safety studies, potentially sidelining effective treatments, and diverting resources away from more effective testing methods. Evidence from researchers and theorists suggests that the collective harms and costs to humans from animal testing outweigh its potential benefits, and that better resources are available for developing human-based testing methods.

In Article 6 of this part of the Convention, it is stipulated that no experiment shall be conducted for the purposes set out in Article 2 if an alternative method not involving animals is available and that each Party shall undertake scientific research to develop methods that can provide the same information as the procedure. In Article 7 of this part of the Convention, it is stipulated that in choosing between procedures, those which involve the least number of animals, the least amount of pain, suffering, distress and lasting harm, and the highest degree of satisfaction with the results should be selected. The explanatory report under this article states that “nothing in this article conflicts with national laws for the protection of endangered species. This emphasizes some fundamental considerations that should be taken into account to reduce the number of animals used and to reduce pain, suffering, distress and lasting harm.”

Article 8 in this section sets out how a procedure should be carried out. A procedure should be carried out under general or local anaesthesia or by other methods which minimise as far as possible pain, suffering, distress and lasting harm at all stages unless:

the pain caused by the procedure is less than the harm to the health of the animal resulting from the use of anaesthesia or anaesthesia, and the use of anaesthesia or anaesthesia is incompatible with the purpose of the procedure. In such cases, appropriate legislative or administrative measures should be taken to ensure that no procedure is carried out unnecessarily. Article 9 also states that where it is planned that an animal will be subjected to a procedure in which it may or will certainly suffer severe pain, this must be specifically declared or specifically authorised by the competent authority. Article 10 states that during a procedure the animal used in it must remain alive in accordance with the provisions of Article 5 (unless these provisions conflict with the purpose of the procedure). Article 11 deals with the condition of the animal after the procedure. It states that “at the end of the experiment a decision must be made whether the animal should be kept alive or killed by humane methods. Even if the animal returns to normal health, it should not be kept alive if it continues to suffer pain or injury.

4. Conclusions and Future Research

Three major conditions undermine the reliability and trust in animal experiments and their effects on humans and explain why animal experiments, regardless of the disease category studied, cannot reliably predict human health: (1) the effects of the laboratory environment and other variables on the results of the study, (2) differences between animal and human disease models, and (3) species differences in physiology and genetics. Although this article assumes the reliability of animal experiments and their effectiveness in accordance with the Strasbourg Convention, from a general perspective, these uncertainties may reduce the unlimited use of mammalian and vertebrate animal species in experiments that some say are lifesaving.

منع آزمایش حیوانات از منظر حقوق بین‌الملل؛ موردپژوهی کنوانسیون اروپایی استراسبورگ

علی مشهدی^{۱*}، سحر صولتی^۲، شراره ابطحی^۳

^۱ دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران.

^۲ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران.

^۳ دانش‌آموخته دکتری تخصصی حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	از مسائل مهمی که امروزه به‌طور روزافزون و تا حدی خارج از کنترل در سرتاسر دنیا اتفاق می‌افتد، آزمایش روی حیوانات است. این دسته از آزمایش‌ها با اهداف گوناگونی انجام می‌شوند؛ از مطالعات پزشکی، داروسازی، روان‌شناسی، نظامی، آرایشی، بهداشتی، زیست‌شناسی، آموزشی گرفته تا مواردی همچون بازی و سرگرمی. در این مقاله، تلاش شده است این آزمایش‌ها از منظر حقوق بین‌الملل و با تأکید بر کنوانسیون اروپایی استراسبورگ ۱۹۸۶، حفاظت از حیوانات مهره‌دار استفاده شده برای مقاصد آزمایشی و دیگر اهداف علمی بررسی و تحلیل شود؛ بنابراین به این سؤال مهم و اساسی پاسخ داده می‌شود که آزمایش‌های روبه‌افزایش حیوانات تا چه اندازه با سنجه‌ها و معیارهای این کنوانسیون مطابقت داشته و توجیه‌پذیر است. به‌منظور حفظ چهارچوب بحث، به رویکردهای موجود در فلسفه و حقوق حیوانات به‌صورت مختصر و در حد نیاز برای تحلیل و نظریه‌پردازی مقاله اشاره شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۱	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۱	
واژگان کلیدی: حقوق حیوانات آزمایش حیوانات کنوانسیون استراسبورگ حقوق بین‌الملل	

* نویسنده مسئول

رایانامه: droitenviro@gmail.com

نحوه استناددهی:

مشهدی، علی، صولتی، سحر، و ابطحی، شراره (۱۴۰۵). منع آزمایش حیوانات از منظر حقوق بین‌الملل؛ موردپژوهی کنوانسیون اروپایی استراسبورگ. حقوق فناوری‌های نوین، ۷(۱۳)، ۲۳۷-۲۵۴.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

شاپای الکترونیکی: ۳۸۳۶-۲۷۸۳

سالانه بیش از یازده میلیون حیوان در سرتاسر جهان برای آزمایش در صنعت زیست پزشکی استفاده می شود (Taylor et al., 2008, p. 327). آزمایش های حیوانی غیرانسانی (افراد حیوانی)^۱ به دو دسته تقسیم می شوند: آزمایش های پایه (بررسی زیست شناسی بنیادین و بیماری های انسانی) و آزمایش های کاربردی (تحقیق و توسعه دارویی و آزمایش سم شناسی و ایمنی). صرف نظر از طبقه بندی آن، آزمایش حیوانات به منظور اطلاع و آگاهی رسانی علوم زیستی و بهداشتی انسانی و ارتقای ایمنی و کارایی درمان های بالقوه انجام می شود. به رغم استفاده فراوان، «رنج حیوانات» و تأثیر آن در سلامت انسان، مسئله کارایی آزمایش حیوانات کمتر به صورت نظام مند بررسی شده است (Akhtar, 2015, pp. 407-415; Perel et al., 2007, p. 197). این در حالی است که آزمایش های حیوانی، پیش بینی ضعیفی از پیامدهای بیماری های انسانی ارائه می کنند و در یک دسته بندی گسترده از بیماری ها، نامطمئن هستند. ادبیات علمی موجود، نامطمئن بودن آزمایش های حیوانی را نمایان کرده و در نتیجه، استدلال های علمی پیرامون آن را نیز تضعیف می کند (Shanks, 2009, p. 4; Mak, 2014, pp. 18-114).

در طول تاریخ، حیوانات همواره به نوعی زیر دست انسان و مملوک او بوده اند. انسان از طرق مختلفی از حیوانات استفاده می کرد: غذا، پوشاک، کشاورزی و... تا دیر زمانی، این استفاده و مشارکت در زندگی با حیوانات مشکل چندانی ایجاد نمی کرد؛ به این علت که انسان ها هم از لحاظ اخلاقی رعایت حال حیوانات و حقوق آن ها را می کردند و هم از لحاظ قدرت و غلبه در آن حد نبودند که بتوانند سلطه تمام و کمالی بر آن ها داشته باشند. از همین رو، نه شاهد آزار و اذاهای بسیار (به جز در مواردی مانند روم باستان) هستیم و نه شاهد انقراض گونه های حیوانی (Bayvel, 2005, p. 791).

مشکل از جایی آغاز شد که با انقلاب صنعتی، انسان به قدرتهایی ناشی از برخورداری از فناوری دست یافت و به علت تغییر دیدگاهی که اوج آن با اومانیزم^۲ و پس از آن، اندیشه های دکارتی همراه بود، انسان خود را در رأس و مرکز عالم تصور کرد و طبیعت و حیوانات را مقهور خود ساخت^۳. پیشرفت فناوری به مدد این تفکر، باعث ویرانی های بسیار زیاد و آسیب های فراوانی شد (Mashhadi & Fahimi, 2023, p. 151). شدت آسیب و ویرانی به حدی بود که طبیعت، مانند گذشته، فرصتی برای ترمیم و بهسازی خود به دست نیاورد و شاهد فجایع زیست محیطی فراوانی در این دوران هستیم.

در رابطه انسان و حیوان، اساساً مفهوم سنتی قالب است؛ به طوری که حیوان به عنوان دارایی در نظر گرفته شده و برای اهداف خصوصی یا تجاری استفاده می شود، یا به منزله مایملک دولت یا امانت مانند «حیات وحش» در اختیار مردم قرار می گیرد. بدین ترتیب حیوان، همواره حیوان خانگی یا حیوان آزمایشگاهی، استفاده از حیوان برای تفریح یا هر نوع دارایی دیگری است که موجودیت آن فقط برای استفاده انسان است و هیچ ارزشی جز مفهومی که ما به آن می دهیم ندارد (Francione & Charlton, 2010, p. 355).

در باب حفاظت از گونه های زیستی و به طور خاص گونه های حیوانی، با دو رویکرد الف) بهره گرا (دیدگاه فایده محور) و ب) حق گرا در حقوق داخلی و بین الملل مواجه هستیم (Abtahi, 2022, p. 25). اساس رویکرد بهره گرا مبین رفتار انسانی با حیوانات است. این مدل، حمایت از حیوانات را از طریق مداخلات بهره گرایانه و از راه های استثمار حیوانات طرف داری می کند و بر اصلاح رفتار با حیوانات تمرکز دارد. اما استثمار حیوانات، که امری اجتماعی است و حقوق این گونه ها را تحت الشعاع قرار می دهد، به آن معناست که همچنان می توان از گوشت، خز و پوست آنان استفاده کرد؛ مشروط بر آن که باعث زجر غیر ضروری حیوان نباشد و به شکل انسانی انجام شود (Ibrahim, 2006, pp. 175-203).

در طیف حق گرا، حیوانات از حق زندگی بدون دخالت و حضور انسان ها برخوردارند. مطابق بخشی از ماده ۱ اعلامیه جهانی حقوق حیوانات مصوب ۱۹۷۸، همه حیوانات حقی برابر حیات دارند (Mashhadi, 2013a, p. 25; Mashhadi & Fahimi, 2023, p. 151). این

1. Nonhuman animal

2. Mashhadi

۳. برای تقسیم بندی این دوره های تحول بنگرید به: Mashhadi, 2013a, pp. 88-114 و Mashhadi & Fahimi, 2023, p. 151

رویکرد طرفدار لغو استثمار حیوانات از طریق ایجاد تغییرات قانونی و فراقانونی است و در پی به رسمیت شناختن حقوق حیوانات است. این دیدگاه مبتنی بر تغییر ماهیت حقوقی حیوانات از دارایی به هوریتی حقوقی و ذی‌حق است (Wise, 2001, p. 53; Wise, 2004, pp. 19-50; Francione & Charlton, 2010, p. 356).

مسئله‌ای که در این مقاله در پی بررسی آن هستیم، آزمایش بر روی حیوانات است. از زمان پیشرفت علم و به‌ویژه علم پزشکی و داروسازی، آزمایش بر روی حیوانات نیز آغاز می‌شود. شاید در ابتدای امر این مسئله بدیهی و پذیرفتنی باشد؛ اما آن‌چه امروز در کل دنیا به فاجعه‌ای تبدیل شده است، آزمایش‌های مکرر، بدون علت، بدون رسیدن به پاسخی مشخص و تکرارهای بی‌جاست. این امر باعث طرح سؤالات اخلاقی و حقوقی بسیاری شده است (Veissier, 1999, pp. 365-375; Larrère, 2002, pp. 24-32). این آزمایش‌های بی‌دلیل هر روز تکرار می‌شوند؛ درحالی‌که امروزه روش‌های جایگزین بسیار زیادی به‌جای آزمایش روی حیوانات وجود دارد. در چنین وضعیتی، حیوانات به‌منزله ابزارهایی فاقد شعور، احساس و توانایی درک درد و لذت تصور می‌شوند؛ اما «اصل رفتار انسانی امر می‌کند که اگر هیچ منافع انسانی‌ای در خطر نیست و اگر می‌توانیم در وضعیتی مشخص برای استفاده از حیوانات بدیلی بیابیم، باید اصولاً این بدیل‌ها را دنبال کنیم» (Tures, 2018, p. 34).

در مقایسه انسان و حیوان، معمولاً بر عوامل و ویژگی‌های برتر انسان تأکید فراوان شده است. انسان موجودی صاحب عقل و شعور، زبان و اخلاق و روح است؛ در مقابل، حیوان فاقد بسیاری از مواهب فوق است. به عبارت دیگر، دوگانگی انسان و حیوان منشأ فرهنگی، تاریخی و طبیعی دارد و از دیرزمان چنین رویکرد دوگانه‌ای وجود داشته است (Ramazani Gahvamabadi, 2019, p. 35). پس زمانی که بحث شاخه حقوق حیوانات به میان می‌آید، اگر حقی برای حیوان از لحاظ این‌که موجود زنده است و مانند دیگر موجودات زنده ذی‌شعور و ذی‌احساس در نظر گرفته می‌شود، باید ملزم به رعایت آن باشیم و نمی‌توانیم با بهانه‌هایی مانند نفع آن موجود برای خود، حقوق آن را نفی کنیم (Balthazart, 1993, pp. 93-95; et al., 2019; Combrisson, 2017). در ادامه، به مفاهیم و مبانی و سیر تاریخی حقوق حیوانات به اختصار اشاره می‌شود و پس از آن، به این سؤال مهم و اساسی پاسخ داده می‌شود که آزمایش‌های روزافزون روی حیوانات تا چه اندازه با سنجه‌ها و معیارهای کنوانسیون استراسبورگ ۱۹۸۶ مطابقت دارد و قابل توجیه است؟

۱. حقوق حیوانات با نگاهی به کنوانسیون استراسبورگ ۱۹۸۶

در مورد معنای «حق»، پیش از این، نگارندگان و بزرگان علم حقوق بسیار سخن گفته‌اند. برای احتراز از تکرار مطالب، به دادن ارجاع به آن منابع کفایت کرده‌ایم (Rasek, 2007, pp. 18-84; Waldron, 2006, pp. 118-193; Hoseini, 2010, pp. 25-27). در لغت‌نامه دهخدا، حیوان به معنای «زنده‌بودن، زندگی، زندگانی، زندگانی که در او مرگ نباشد» و در فرهنگ بزرگ سخن، حیوان «موجود زنده، جاندار، جانور» معنی شده است (Dehkoda, 2003; Hoseini, 2010, pp. 27-30).

حسینی می‌نویسد: «حیوان صرف‌نظر از این‌که موضوع یا طرف حق باشد، موجودی ذی‌حیات است که شأن خلقت و هستی از خدا یافته است و شارع مقدس با تغلیظ، حیوان را در برابر انسان (طرف حق) شناخته است. اقتصاد، دین، اخلاق جهانی، عدالت، و اخلاق اقتضا می‌کند که حقوق حیوانات و محیط‌زیست باید شناسایی و مورد احترام باشد» (Hoseini, 2010, pp. 31-41). مطالعات جدید این مسئله را ثابت کرده است که شاید حیوانات در همه زمینه‌ها با انسان برابر نباشند؛ اما آن‌ها هم قطعاً درد، رنج، غم، ترس، تنهایی، شادی، لذت و عشق را می‌فهمند. آن‌ها نیز توانایی رنج‌کشیدن و لذت بردن را دارند (Shahbazi, 2012, p. 27)؛ بنابراین به مسئله آزمایش روی حیوانات می‌توان از منظر ملاحظات علم اخلاق نیز نگریست (Parodi, 2009, pp. 1737-1742).

«تقریباً همه نشانه‌های بیرونی که ما را به استنباط درد در انسان‌های دیگر می‌کشاند، قادرند تا در گونه‌های دیگر — به‌ویژه گونه‌هایی که خویشاوندی نزدیک‌تری با ما دارند (گونه‌های پستانداران و پرندگان) — نیز مشاهده شوند. این نشانه‌های رفتاری شامل به‌خودپیچیدن،

درهم‌فرورفتگی‌های چهره، نالیدن، پارس کردن، یا نشانه‌های دیگر فریاد زدن، تلاش‌هایی به‌منظور اجتناب از منبع درد، نمود ترس در صورت تکرار، و نمونه‌های دیگر می‌شوند. افزون بر این، می‌دانیم که این حیوانات سیستم عصبی‌ای مشابه ما دارند که در موقعیت احساس درد، به‌لحاظ فیزیولوژیکی همچون ما واکنش نشان می‌دهد: افزایش ابتدایی فشار خون، گشاد شدن مردمک چشم‌ها، تعریق، افزایش تعداد نبض، و در صورتی که محرک ادامه پیدا کرد: افت فشار خون. سیستم‌های عصبی حیوانات همچون سیستم‌های عصبی ما تکامل یافته‌اند» (Singer, 2017, pp. 104-105).

تاریخچه‌ای از حقوق حیوانات از زمان آفرینش انسان، تفکر پیشامسیحی، تفکر مسیحی و دوره روشنگری و پس از آن را پیتر سینگر در کتاب آزادی حیوانات آورده است.^۱ «به مدت چهارمیلیارد سال اصل انتخاب طبیعی^۲ بر زندگی روی زمین حاکم بود. اکنون نظم هوشمند انسانی به‌شکل روبه‌رشدی بر زمین حکمرانی می‌کند. زیست‌تکنولوژی^۳، نانوتکنولوژی^۴، و هوش مصنوعی^۵ به‌زودی انسان‌ها را قادر خواهد ساخت تا موجودات زنده را به شیوه‌های بنیادین جدیدی تغییر شکل دهند که این تعریف جدیدی از خود معنای زندگی ارائه خواهد داد. زمانی که آماده طراحی این جهان زیبای نو^۶ می‌شویم باید به آسایش همه موجودات حساس و نه‌فقط آسایش انسان‌های اندیشه‌ورز^۷ توجه کنیم» (Singer, 2017, p. 361).

در ادامه به‌اختصار گرایش‌های اصلی را در زمینه حقوق حیوانات بیان می‌کنیم: «گرایش‌های اصلی در زمینه حقوق حیوانات دو گرایش حقوق طبیعی^۸ و فایده‌باوری^۹ است. نظریه‌پرداز حقوق طبیعی تام ریگان است که در اثر خود با نام دفاع از حقوق حیوانات^{۱۰} استدلال می‌کند که حیوانات — خصوصاً پستانداران بالغ — موجوداتی اخلاقی‌اند که همچون انسان‌ها حقوق جدایی‌ناپذیر مشخصی دارند و این که موجودات عاقل واجد ارزش مطلق هستند و از این‌رو مستحق رفتار به‌مثابه غایات» (Singer, 2017, p. 13).

سینگر، که نماینده دیدگاه فایده‌باورانه است، می‌نویسد: «یک موجود منافع‌دار؛ منفعتی در رنج‌نکشیدن در حداقلی مطلق. برای مثال، یک موش منفعتی دارد در این که در امتداد جاده به آن لگد زده نشود؛ زیرا در این صورت رنج خواهد برد. اگر موجودی رنج بکشد، پس نادیده گرفتن رنج او هیچ‌گونه توجیه اخلاقی‌ای نمی‌تواند داشته باشد. صرف‌نظر از چیستی طبیعت آن موجود، اصل برابری مستلزم آن است که رنج آن موجود به‌شکل برابری همچون رنج موجود دیگری به‌شمار آید» (Singer, 2017, pp. 100-101).

به‌نظر می‌رسد که نظریه فایده‌باورانه با واقعیت‌های دنیای امروز همخوانی بیشتری دارد و از انعطاف بیشتری برخوردار است (البته این نظر منتقدانی جدی نیز دارد). در کنوانسیون استراسبورگ ۱۹۸۶ نیز همین دیدگاه فایده‌باورانه حاکم است و نگاه حاکم کنوانسیون، به‌حداقل رساندن رنج حیوانات و ایراد کمترین صدمه و درد و رنج به یک حیوان در پروسه آزمایش‌هاست.

سینگر به‌علت تأکید بر عنصر عقلانیت، با توجه به واقعیت موجود در دنیای امروز متوجه این نکته است که نمی‌توان تمامی آزمایش‌ها را به‌یک‌باره متوقف کرد و به همین علت، معتقد است که: «برای مخالفت با آن چه اکنون جریان دارد، اصرار بر این که همه آزمایش‌های حیوانی فوراً متوقف شوند، ضروری نیست. همه آن چیزی که باید بگوییم این است که آزمایش‌هایی که در راستای هدفی آبی و مستقیم نیستند، هرچه سریع‌تر

۱. برای مطالعه تاریخچه نگاه به حیوانات بنگرید به: Singer, 2017, p. 361.

2. natural selection
3. biotechnology
4. nanotechnology
5. artificial intelligence
6. brave new world
7. homo sapience
8. natural rights
9. utilitarianism
10. The Case for Animal Rights

باید متوقف شوند و در بقیه زمینه‌های پژوهشی، هرگاه ممکن بود، باید درصدد برآیم تا روش‌های بدیلی را که از حیوانات استفاده نمی‌کنند، جایگزین آزمایش‌های حیوانی کنیم» (Singer, 2017, p. 145).

۲. محتوای کنوانسیون استراسبورگ ۱۹۸۶ در مورد منع آزمایش

امروزه حفاظت از حیات وحش و به‌طور مشخص حیوانات، به یک موضوع بین‌المللی تبدیل شده است. «در سطح بین‌المللی، برای حفاظت از حیوانات اهلی نیز اقداماتی صورت گرفته است. سازمان یونسکو اعلامیه جهانی حقوق حیوانات را در ۱۹۸۹ منتشر کرد» (Farokh, 2013, p. 52). همچنین، دولت‌های عضو شورای اروپا در حوزه حفاظت از حیوانات، توصیه‌نامه‌ها و کنوانسیون‌هایی را از ۱۹۶۱ تاکنون به‌تصویب رسانده‌اند. از جمله:

- توصیه‌نامه ۲۸۷ (۱۹۶۱) در مورد انتقال بین‌المللی حیوانات،^۱؛
- توصیه‌نامه ۶۲۰ در مورد مسائل و مشکلات رفاه حیوانات در دامداری صنعتی،^۲؛
- توصیه‌نامه ۶۲۱ در مورد مشکلات استفاده از حیوانات زنده با اهداف آزمایشی و صنعتی،^۳؛
- توصیه‌نامه ۶۴۱ در مورد رفاه حیوانات در پرورش فشرده،^۴؛
- توصیه‌نامه ۷۰۹ در مورد روش‌های ذبح حیوانات،^۵؛
- توصیه‌نامه ۹۲۳ در مورد بدرفتاری با اسب‌ها در هنگام حمل و نقل بین‌المللی،^۶؛
- همچنین کنوانسیون‌هایی از جمله:
- کنوانسیون اروپایی حفاظت از حیوانات در هنگام حمل و نقل بین‌المللی،^۷؛
- کنوانسیون اروپایی برای حفاظت از حیواناتی که برای اهداف کشاورزی نگهداری می‌شوند،^۸؛
- کنوانسیون اروپایی برای حفاظت از حیوانات برای ذبح،^۹؛
- کنوانسیون حفاظت از حیوانات وحشی و زیستگاه‌های طبیعی اروپا،^{۱۰}؛
- و نیز سه معاهده منطقه‌ای برای حمایت از حیوانات اهلی شکل گرفته که عبارت‌اند از:
- کنوانسیون اروپایی حمایت از حیواناتی که برای مقاصد زراعی نگهداری می‌شوند، استراسبورگ ۱۹۷۶^{۱۱}؛
- کنوانسیون اروپایی حفاظت از حیوانات مهره‌دار که برای اهداف آزمایشی و سایر مقاصد علمی استفاده می‌شوند، استراسبورگ ۱۹۸۶^{۱۲}؛
- کنوانسیون اروپایی برای حمایت از حیوانات اهلی، استراسبورگ ۱۹۸۷^{۱۳}.

1. Recommendation 287, on the international transit of animals, 1961
2. Recommendation 620, on the problems of animal welfare in industrial stock-breeding, 1971
3. Recommendation 621, on the problems arising out of the use of live animals for experimental or industrial purposes, 1971
4. Recommendation 641, on animal welfare in intensive rearing, 1971
5. Recommendation 709, on slaughter methods for meat animals, 1973
6. Recommendation 923, on the ill-treatment of horses during international transport, 1981
7. European Convention for the Protection of Animals during International Transport, 1968
8. European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, 1976
9. European Convention for the Protection of Animals for Slaughter, 1979
10. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, 1979
11. European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes, 1976
12. European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, 1986
13. European Convention for the Protection of Pet Animals and tail docking in dogs, 1987

۱-۲. زمینه‌های تدوین کنوانسیون

پیش‌نویس این کنوانسیون را کمیته اختصاصی کارشناسان حفاظت از حیوانات^۱ تأیید کرد و در ۲۹ آوریل ۱۹۸۳ به کمیته وزیران^۲ طبق تصمیم کمیته وزیران، جلسه‌ای از کارشناسان فنی به ریاست آقای اریکسون از نروژ در ۷ مارس ۱۹۸۵ تشکیل شد تا آزمایش نهایی پیش‌نویس کنوانسیون را، که توسط کمیته وزیران تهیه شده بود، آماده کنند. کمیته وزیران متن کنوانسیون را در ۳۱ می ۱۹۸۵ تصویب کرد. این کنوانسیون، که ۱۲ بخش و ۳۸ ماده و ۲ ضمیمه دارد، در ۱۸ مارس ۱۹۸۶ به تصویب رسید و در ۱ ژانویه ۱۹۹۱ لازم‌الاجرا شد.

در سایت شورای اروپا در خلاصه این کنوانسیون آمده است: «این کنوانسیون در درجه اول برای کاهش تعداد آزمایش‌ها و تعداد حیواناتی که برای چنین اهدافی استفاده می‌شوند، طراحی شده است. این کنوانسیون متعاهدین را ترغیب می‌کند که روی حیوانات آزمایش نکنند، مگر در مواردی که هیچ جایگزینی وجود ندارد. تحقیقاتی که از روش‌های جایگزین استفاده می‌کنند، باید مورد تشویق قرار بگیرند. حیواناتی که مورد آزمایش قرار می‌گیرند، باید بر اساس معیارهای کمی کاملاً واضحی انتخاب شوند و باید از آن‌ها به‌خوبی مراقبت شود و در مواردی که امکان دارد، از رنج اجتناب‌پذیر آن‌ها جلوگیری شود. برای این هدف، این کنوانسیون تعدادی از اصول را تنظیم می‌کند که فقط به‌منزله نقطه شروع در نظر گرفته می‌شوند. طرفین معاهده به‌طور مرتب برای بررسی کاربرد کنوانسیون و در صورت لزوم، گسترش یا تقویت مفاد آن گرد هم می‌آیند»^۳. در مقدمه این کنوانسیون آمده است: «کشورهای عضو شورای اروپا که امضاکننده آن هستند، با به‌یاد آوردن این‌که هدف شورای اروپا، دستیابی به وحدت بیشتر بین اعضای آن است و می‌خواهد با دیگر کشورها در حفاظت از حیواناتی که برای اهداف آزمایشی و دیگر اهداف علمی استفاده می‌شوند، همکاری کند؛ و با شناخت این‌که انسان دارای یک تعهد اخلاقی در مورد احترام به تمامی حیوانات، با توجه به ظرفیت آن‌ها به دلیل احساس رنج و داشتن حافظه در آن‌ها است؛ و در جایی که انتظار معقولی برای گسترش دانش یا نفع کلی برای انسان یا حیوان وجود دارد، باید پذیرفت که انسان در جست‌وجوی دانش، سلامت و ایمنی نیاز به استفاده از حیوانات دارد. همان‌طور که انسان از آن‌ها برای غذا و لباس و باربری استفاده می‌کند؛ تصمیم به محدودیت استفاده از حیوانات برای آزمایش‌های تجربی و دیگر اهداف علمی باید با هدف جایگزینی چنین استفاده‌ای در مواردی که مقدور و عملی باشد، اتخاذ شود. به‌ویژه با دنبال کردن اقدامات جایگزین و تشویق استفاده از این اقدامات؛ طرفین، تمایل خود مبنی بر تصویب مفاد مشترک حفاظت از حیوانات مورد استفاده در این روش‌ها را ابراز کردند تا باعث درد، رنج، اندوه و آسیب پایدار آن‌ها نشود و اطمینان حاصل کنند که در جایی که ایراد آسیب اجتناب‌ناپذیر است، کمترین میزان آسیب را وارد کند» (Autissier, 2008, pp. 437-442).

تا امروز ۴۷ کشور این کنوانسیون را امضا کرده‌اند^۴ و برطبق مقررات نهایی کنوانسیون، در اولین روز بعد از شش ماه از تاریخی که چهار دولت عضو شورای اروپا رضایت خود را به عضویت در این کنوانسیون اعلام کردند، لازم‌الاجرا می‌شود که این امر در تاریخ ۱ ژانویه ۱۹۹۱ محقق شده است. تاکنون ۸۶ کشور و شورای اروپا روی این کنوانسیون اعلامیه و رزرو گذاشته‌اند^۵.

این کنوانسیون نه با هدف لغو کامل آزمایش روی حیوانات، که با هدف حفاظت از حیواناتی که در آزمایش‌ها استفاده می‌شوند به نگارش درآمده است. روح کلی حاکم بر این کنوانسیون همان نگرش رفاه‌گرایانه به حیوانات است که پیش از این شرح آن رفت. در این کنوانسیون، به رفاه حیوانات استفاده شده در آزمایش‌ها، از زمان تولد تا رشد و به‌کارگیری در آزمایش‌ها، توجه شده است. این کنوانسیون دو ضمیمه A و B

1. CAHPA: *ad hoc* Committee of Experts for the Protection of Animals

2. Committee of Ministers

3. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/123/> (Last visited: January 10, 2024)

۴. آلبانی، آندورا، ارمنستان، استرالیا، آذربایجان، بلژیک، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، قبرس، جمهوری چک، دانمارک، استونی، فنلاند، فرانسه، گرجستان، آلمان، یونان، مجارستان، ایسلند، ایرلند، ایتالیا، لتونی، لیختن‌اشتاین، لیتوانی، لوکزامبورگ، جزیره مالت، موناکو، مونتنگرو، هلند، مقدونیه شمالی، نروژ، لهستان، پرتغال، جمهوری مولداوی، رومانی، روسیه، سن مارینو، صربستان، اسلواکی، اسلوونی، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، اکراین، انگلستان.

۵. جمهوری چک، دانمارک، فرانسه، آلمان، لتونی، هلند، مقدونیه شمالی، پرتغال، اسلوونی.

دارد که در ضمیمه A، شرایط نگهداری از حیوانات، خوراک آن‌ها، محل نگهداری، دمای محیط و... با رسم نمودارها و جدول‌هایی کامل و دقیق مشخص شده است.

هدف این کنوانسیون آن است که حیوانات در زمان اجرای آزمایش دچار درد^۱، رنج^۲، اندوه^۳، و آسیب پایدار^۴ نشوند و در صورت احتمال رخ دادن این موارد، نباید آزمایش انجام شود یا اگر این موارد به صورت غیرمنتظره به وجود بیایند، سرعت روند آزمایش باید به سرعت متوقف شود.

۲-۳. بررسی اصول و تعهدات کنوانسیون مرتبط با آزمایش

بخش اول کنوانسیون، اصول ابتدایی را بیان می‌کند و در پاراگراف اول ماده ۱، قلمرو و گستره این کنوانسیون را بیان و به این اشاره می‌کند که «این کنوانسیون در مورد هیچ‌یک از آزمایش‌های دام‌پزشکی، کشاورزی یا بالینی غیرتجربی اعمال نمی‌شود». اصطلاح‌های به کار رفته در این کنوانسیون، در ماده ۱ آمده است و عبارت است از: حیوان، در نظر گرفته شده برای انجام پروسه، شخص صالح، مقام مسئول، تأسیسات، تأسیسات اصلاح نژاد، تأسیسات مکمل، تأسیسات استفاده شده، روش انسانی کشتن.

در فایل گزارش توضیحی^۵، براساس مباحث کمیته اختصاصی کارشناسان حفاظت از حیوانات، مطالبی در توضیح متن مواد کنوانسیون آمده است؛ البته در ابتدای گزارش توضیح داده شده که این متن اگرچه ممکن است درک مواد کنوانسیون را تسهیل کند، ابزاری برای ارائه تفسیری معتبر از متن کنوانسیون نیست.

در توضیح «حیوان» در پاراگراف دوم ماده ۱ آمده است: «این که دامنه حیوانات را گسترده کنیم به جای این که حیوانات مهره‌دار را مورد توجه قرار دهیم، در حال حاضر قابل قبول نیست. توافق بر این شد که به منظور غلبه بر مشکلات استفاده از نطفه‌های پرندگان بارور، فرم‌های جنین را از قلمرو این کنوانسیون کنار بگذاریم. از آنجایی که جنین‌های زنده گونه‌ها با مادرشان هستند، در این کنوانسیون به مراقبت از آن‌ها توجه شده است.»

در تبیین «در نظر گرفته شده برای استفاده» آمده است: «قلمرو این کنوانسیون همه حیواناتی را که استفاده می‌شوند یا برای استفاده در پروسه در نظر گرفته شده‌اند، با مقررات ماده ۵ و ضمیمه A شامل می‌شود. حتی با این که بعضی از این حیوانات در واقع در پروسه مورد استفاده قرار نمی‌گیرند؛ مثلاً نمونه‌های کنترل از بین حیواناتی انتخاب می‌شوند که واقعاً در پروسه استفاده نمی‌شوند.»

در تشریح «مقام مسئول» آمده است: «در پیش‌نویس کنوانسیون این مورد توجه قرار گرفت که مشخص کردن چگونگی تفویض مسئولیت دشوار خواهد بود و بنابراین این امر به طرفین معاهده واگذار شد که تعیین کنند در چه سطحی از صلاحیت می‌توان این کار را انجام داد.»

در توضیح «تأسیسات مکمل» نیز آمده است: «در صورتی که حیوانی که برای استفاده در پروسه‌ها نگهداری شده است در تأسیساتی باشد که حیوانات با توجه به استفاده آن‌ها در پروسه‌ها در آنجا پرورش داده می‌شوند، دیگر نمی‌توان آن را فقط به منزله تأسیسات پرورش طبقه‌بندی کرد. از این رو، حیواناتی که هم تهیه می‌شوند هم پرورش داده می‌شوند ممکن است از محل تأسیسات مکمل تهیه شوند.»

در توضیح «پروسه» آمده است: «این کنوانسیون هیچ تقسیم کامل و مطلق یا اختیاری را در مورد این که کدام استفاده‌های علمی یا آزمایشی از حیوانات باعث درد، رنج، اندوه یا آسیب پایدار به آن‌ها می‌شود، ارائه نکرده است؛ بنابراین نمی‌توان گفت که کدام استفاده‌های جزئی

1. pain
2. suffering
3. distress
4. lasting harm
5. Explanatory Report

تحت پوشش آن قرار گرفته است. این وظیفه برعهده اشخاص ذیصلاح و مقامات مسئول تعیین شده به وسیله طرفین معاهده است که بر اساس دانش خود در مورد حیوان می توانند تعیین کنند که آیا استفاده از حیوان ممکن است باعث درد، رنج، اندوه یا آسیب پایدار شود یا خیر.»
در ذیل ماده ۲ آمده است: «به منظور روشن شدن محدوده فعالیت هایی که تحت پوشش این کنوانسیون قرار گرفته است هر دو مورد اجتناب^۱ و پیشگیری^۲ ذکر شده است. اقدامات انجام شده برای اجتناب از بیماری و... الزاماً همانند اقدامات انجام شده برای پیشگیری از آن نیست.»

همچنین: «اصطلاح اختلال^۳ دربردارنده همه وضعیت های روحی یا جسمی ناخواسته مؤثر در انسان ها، حیوانات مهره دار، بی مهره گان، و وضعیت جسمی مؤثر در گیاهان است.»

«عبارت تأثیرات آن ها تحت تأثیر کلمات آغازین اجتناب و پیشگیری است؛ بنابراین یکی از اهداف مورد تأیید اجتناب یا پیشگیری از تأثیر بیماری و... است.»

«ممکن است به دنبال مقابله با اثرات جانبی بیماری یا دیگر وضعیت های ناخواسته آن دارو بدون قصد با خود بیماری و... مقابله کند. مثلاً داروهایی که برای مقابله با درد سرطان ساخته شده اند بدون هیچ قصدی خود سرطان را درمان کند. به همین ترتیب، تشخیص یا درمان اثرات بیماری و... به موجب پاراگراف ب یک هدف قانونی است.»

«در ذیل پاراگراف اول از ماده ۲ حیوانات مهره دار و بی مهره گان مورد اشاره قرار گرفته است، زیرا هرچند این کنوانسیون فقط در مورد حیوانات مهره دار است، این بند با هدف بهبود رفاه نه تنها برای انسان، که برای انواع اشکال زندگی حیوانات و همچنین زندگی گیاهان است.»
در گزارش توضیحی در پاراگراف ب ماده ۲ نیز آمده است: «محیط زیست فقط به معنای محیط زیست طبیعی نیست، بلکه اقدامات با هدف حمایت از محیط زیست ساخت انسان نیز می توانند با توجه به صلاحدید هریک از طرف های معاهده یک هدف قانونی باشند.»
در پاراگراف ۴ ماده ۲ آمده است: «تحقیقات علمی هم به معنای تحقیقات علمی کاربردی^۴ و هم به معنای تحقیقات بنیادین و مقدماتی^۵ است. برای مثال، شامل مطالعه رفتار حیوانات هم می شود.»

در پاراگراف «ی» ماده ۲ آمده است: «این ماده امکان استفاده از حیوانات را در روش هایی که برای کمک به دادگاه های حقوقی برای انجام دادن وظایفشان است فراهم می کند.»
«اهداف مجاز ذکر شده در این ماده، همچنین شامل موارد زیر است:

طولانی کردن یا نجات زندگی انسان ها، حیوانات مهره دار یا بی مهره گان، و گیاهان؛ تولید و کنترل کیفیت مواد غذایی؛ پرورش حیوانات مهره دار یا بی مهره.»

بخش دوم کنوانسیون مراقبت عمومی و مسکن را بررسی می کند. پاراگراف دوم ماده ۵ بیان می کند که وضعیت محیطی که حیوان در آن نگهداری می شود باید به طور روزانه بررسی شود. در گزارش توضیحی آمده است که این پاراگراف: «به آن دسته از شرایط محیطی که برای رفاه حیوانات اهمیتی ضروری دارند اشاره دارد. این کنوانسیون شیوه هایی را که روزانه باید شرایط محیطی را بررسی کند مشخص نمی کند.»
همچنین پاراگراف ۳ ماده ۵ بیان می کند که به رفاه و سلامت حیوانات باید به اندازه کافی و مرتب برای جلوگیری از درد یا رنج یا اندوه اجتناب پذیر یا آسیب پایدار توجه شود.

1. avoidance
2. prevention
3. Abnormality
4. their effects
5. applied scientific research
6. fundamental research

بخش سوم کنوانسیون در مورد انجام دادن پروسه و آزمایش است. در ماده ۶ در این قسمت کنوانسیون مقرر کرده است که اگر روش جایگزینی بدون استفاده از حیوان در مورد آن آزمایش وجود دارد برای اهداف مندرج در ماده ۲ نباید هیچ آزمایشی صورت گیرد و هریک از طرفین را ملزم کرده است که باید تحقیقات علمی را برای توسعه روش‌هایی انجام دهند که می‌تواند همان اطلاعات پروسه را فراهم کند.

در ماده ۷ در همین قسمت کنوانسیون مقرر کرده است که در انتخاب میان پروسه‌ها، باید آن‌هایی انتخاب شوند که کمترین تعداد حیوان، کمترین میزان درد، رنج، اندوه، و آسیب پایدار، و بیشترین میزان رضایت را در نتایج به همراه دارند. در توضیحات گزارش توضیحی در ذیل این ماده آمده است: «هیچ چیزی در این ماده در تضاد با قوانین ملی برای حمایت از گونه‌های در معرض خطر نیست. این امر بر برخی ملاحظات اساسی تأکید می‌کند که باید برای کاهش تعداد حیوانات مورد استفاده و کاهش درد، رنج، اندوه، و آسیب پایدار در نظر گرفته شود.»

ماده ۸ در این قسمت نحوه انجام دادن یک پروسه را بیان کرده است. به این صورت که یک روش باید تحت بیهوشی عمومی یا بی‌حسی موضعی یا با روش‌های دیگر انجام شود که تا آنجا که ممکن است درد، رنج، اندوه و آسیب پایدار در تمامی مراحل به حداقل برسد؛ مگر این‌که: «درد ناشی از روش کمتر از آسیب‌زدن به سلامتی حیوان در نتیجه استفاده از بیهوشی یا بی‌حسی باشد، و استفاده از بیهوشی یا بی‌حسی با هدف پروسه ناسازگار باشد. در چنین مواردی باید اقدامات قانونی یا اداری مناسب طی شود تا اطمینان حاصل شود که هیچ پروسه‌ای بدون ضرورت انجام نشود.»

همچنین در ماده ۹ آمده است، در جایی که برنامه‌ریزی شده حیوان موضوع آزمایشی قرار بگیرد که در آن ممکن است یا قطعاً متحمل درد شدیدی شود، باید به‌طور ویژه اعلام شود یا مقام مسئول به‌طور خاص آن را مجاز بداند. ماده ۱۰ بیان می‌دارد که طی یک پروسه، حیوان استفاده شده در آن باید مطابق مقررات ماده ۵ (زنده) باقی بماند؛ مگر این‌که این مقررات با هدف پروسه مغایرت داشته باشد.

در ماده ۱۱ در مورد وضعیت حیوان پس از پروسه صحبت شده است. به این صورت که: «در پایان آزمایش باید تصمیم گرفته شود که آیا حیوان باید زنده نگه داشته شود یا با روش‌های انسانی کشته شود. حتی اگر حیوان به سلامتی عادی برگردد، نباید زنده نگه داشته شود اگر در درد یا آسیب پایدار باقی بماند.»

تصمیم مربوط به بند ۱ این ماده را باید شخص صالح بگیرد، به‌ویژه یک دامپزشک یا شخصی که طبق ماده ۱۳ مسئول انجام پروسه است. در جایی که در پایان پروسه: حیوانی که زنده نگه داشته می‌شود برای سلامتی‌اش مراقبت‌های مناسب را دریافت می‌کند تحت نظارت دامپزشک یا دیگر افراد صالح قرار می‌گیرد و در شرایطی که مطابق با الزامات ماده ۵ است نگهداری می‌شود، در صورتی که به نظر دامپزشک حیوان در نتیجه این معافیت رنج نخواهد برد، شرایط مندرج در بند فوق ممنوع است. حیوانی که زنده نگه داشته نخواهد شد یا نمی‌تواند از مقررات ماده ۵ برای سلامتش بهره‌بردار، باید در اسرع وقت با روش‌های انسانی کشته شود.

هیچ حیوانی که در آزمایشی با درد شدید و آسیب پایدار بوده است، صرف‌نظر از این‌که بیهوشی استفاده شده باشد یا خیر، نباید در آزمایش دیگری مورد استفاده قرار بگیرد مگر این‌که سلامت و رفاهش به او بازگردد یا پروسه بعدی پروسه‌ای است که حیوان در سراسر آن در بیهوشی عمومی است تا زمانی که کشته شود یا پروسه بعدی فقط شامل مداخله‌های جزئی است.

در ماده ۱۲ این مطلب بیان شده است که مقام مسئول در صورتی که از حداکثر مراقبت‌های عملی برای حفاظت از رفاه حیوان اطمینان حاصل کند می‌تواند اجازه دهد که آن حیوان آزاد شود. در گزارش توضیحی در مورد این ماده آمده است: «این ماده به‌گونه‌ای طراحی شده است که آزمایش‌ها در طبیعت بر روی حیوانات انجام شود مثلاً با استفاده از سنسورهای مناسب برای نظارت بر پارامترهای فیزیولوژیکی به زیستگاه‌های طبیعی خود برگردانده شوند. همچنین، به محض رها شدن حیوان در طبیعت اجرای مقررات کنوانسیون مندرج در ماده ۵ در مورد مراقبت و اسکان مقدور نیست.»

بخش چهارم کنوانسیون در مورد مجوزهاست. در ماده ۱۳ بر این نکته تصریح شده است که پروسه ممکن است توسط مقام مسئول یا تحت نظارت او انجام شود و نیز مجوز باید فقط به اشخاصی داده شود که از نظر مقام مسئول صلاحیت دارند. در گزارش توضیحی در مورد ماده

۱۳ آمده است: «این ماده تنظیم مقررات مربوط به مجوز را به طرفین معاهده واگذار کرده است. به هر حال، در هر قانونی که تصویب می شود صلاحیت علمی افراد شرط صریح واگذاری این مجوزهاست.»

بخش پنجم در مورد مؤسسات پرورش یا تأمین است. در ماده ۱۴، مجوزهای اعطا شده به این مؤسسات را تحت اختیار مقام مسئول و با توجه به مواد ۲۱ و ۲۲ و مقررات ماده ۵ قرار داده است.

در گزارش توضیحی در ذیل ماده ۱۴، مؤسساتی را که حیوانات را برای اهداف دیگری به جز استفاده در پروسه ها تولید یا تهیه می کنند و گاه به گاه حیواناتی را برای انجام پروسه ها در اختیار می گذارند ملزم به ثبت نکرده است و این الزام به ثبت را به نظر مقام مسئول واگذار کرده است؛ البته به این امر تصریح شده که مسئولان مؤسساتی که حیوانات دارای نقص های ژنتیکی در آن ها نگهداری می شوند یا پرورش می یابند باید توجه ویژه کنند؛ زیرا این حیوانات به استانداردهای ویژه ای برای مراقبت نیاز دارند.

در مواد ۱۵ و ۱۶ نیز به نحوه تنظیمات مربوط به نگهداری از حیوانات و تعداد و گونه های آن ها و آرشیبندی این موارد توجه شده است. در ماده ۱۷، در مورد علامت گذاری سگ ها و گربه ها پیش از از شیر گرفتن، آمده است که باید با کمترین درد ممکن باشد و در ادامه، در مورد ثبت آن ها در این مؤسسات توضیح داده شده است. در گزارش توضیحی در ذیل این ماده نیز آمده است که در این ماده، قوانین ویژه ای برای سگ ها و گربه ها در نظر گرفته شده است و این امر را ضروری می داند به این علت که تعداد حیوانات استفاده شده بیشتر از تعداد ارائه شده مؤسسات تخصصی پرورش است و این که منابع عرضه می تواند بسیار متنوع باشد و کنترل آن ها با هدف جلوگیری از انجام معاملات غیرقانونی صورت گرفته است.

بخش ششم در مورد تأسیسات استفاده شده است. در ماده ۱۸ بیان شده است که این تأسیسات باید تحت نظر مقام مسئول ثبت شوند یا مقام مسئول مطابق با الزامات ماده ۵ آن ها را تأیید کرده باشد.

در ماده ۱۹ هم ذکر شده است که تأسیسات و تجهیزات این مؤسسات باید مناسب با گونه های حیوانات استفاده شده در پروسه ها تنظیم شود و باید اطمینان حاصل شود که پروسه به طور مؤثر اجرا شود با هدف دستیابی به نتایج ثابت با حداقل تعداد حیوانات و حداقل میزان درد، رنج، اندوه و آسیب پایدار.

ماده ۲۰ به صلاحیت افرادی اشاره کرده است که مسئولیت مراقبت از حیوانات را برعهده دارند. همچنین کارکنان آموزش دیده باید به تعداد مناسب در دسترس باشند و یک دامپزشک یا شخص صالح دیگری هم وظیفه مشاوره را در مورد سلامتی حیوانات برعهده دارد.

کنوانسیون در کنار شرایط عمومی نگهداری از حیوانات در این مؤسسات، در ماده ۲۰ شرایط دیگری را هم برای نظارت بر وضع حیوانات در این مؤسسات فراهم کرده است که همانا وجود شخص صالح و کارکنان آموزش دیده و دامپزشک است. طبق گزارش توضیحی، این شخص صالح را می توان «مأمور حفاظت از حیوانات»^۱ نامید. همچنین این شخص می تواند نظر خود را در مورد هر درخواست مجوز برای انجام پروسه اعلام کند و برای توسعه و معرفی روش هایی برای اجتناب یا محدود کردن انجام پروسه ها با مؤسسات همکاری کند.

در ماده ۲۱، گونه های حیواناتی که در پروسه ها استفاده می شوند و حتماً باید از مؤسسات تأمین شده باشند ذکر شده است: موش خانگی^۲، موش صحرایی قهوه ای^۳، خوکچه هندی^۴، همستر طلایی^۵، خرگوش اروپایی^۶، سگ^۷، گربه^۸ و بلدرچین^۹.

1. animal protection officer
2. Mouse /Mus musculus
3. Rat/ Rattusnorvegicus
4. Guinea Pig/ Caviaporcellus
5. Golden hamster/ Mesocricetusauratus
6. Rabbit/ Oryctolagusuniculus
7. Dog/ Canisfamiliaris
8. Cat/ Feliscatus
9. Quail/ Coturnixcoturnix

طبق مقررات ماده ۲۲، فقط حیواناتی باید در پروسه‌ها استفاده شوند که از مؤسسات تأمین شده باشند. در گزارش توضیحی کنوانسیون، این مورد با اصطلاح «دارای ریشه شناخته شده»^۱ آمده است و علت آن کاهش تعداد حیوانات مورد نیاز، جلوگیری از دستیابی غیرقانونی به حیوانات و حفظ گونه‌های نادر و در معرض خطر ذکر شده است. همچنین، این راه مطمئن‌ترین مسیر برای دستیابی به حیوانات سالم است که قبلاً با زندگی در شرایط آزمایشگاهی سازگار شده‌اند و از این رو کمتر رنج می‌کشند؛ البته همیشه استفاده از این حیوانات هدفمند مقدور نیست. در ماده ۲۳، اجازه داده شده است که گاهی آزمایش‌ها در بیرون از مؤسسات انجام شود. این وضعیت‌ها برای بعضی از تحقیقات، مثلاً تحقیقات و مطالعات میدانی، انجام می‌شود و به هر حال، وضعیت‌های خاصی است و نیاز به مجوز ویژه دارد.

بخش هفتم آموزش و تربیت است. در ماده ۲۵، در این بخش اجازه داده شده است که تحت نظارت مقام مسئول یا توسط خود او، پروسه‌هایی با اهداف آموزشی و تربیتی انجام شود. طبق گزارش توضیحی کنوانسیون، این پروسه‌ها باید مطابق با قوانین ملی و تحت شرایط این کنوانسیون انجام شوند و فقط در صورتی مجازند که آن اهداف را توان با روش‌های صوتی - تصویری یا دیگر روش‌های مناسب به دست آورد. تصمیم نهایی در مورد پذیرش یا عدم پذیرش پروسه به عهده مقام مسئول است؛ اما در عمل احتمالاً این حکم را باید معلم یا مربی مربوطه اتخاذ کند.

بخش هشتم اطلاعات آماری است. ماده ۲۷ در این قسمت طرفین را متعهد کرده است که باید اطلاعات آماری مربوط به استفاده از حیوانات را در پروسه‌ها جمع‌آوری کنند و به طور قانونی در دسترس عموم قرار دهند. این اطلاعات باید در مورد تعداد و نوع حیوانات استفاده شده در آزمایش‌ها، تعداد حیوانات در دسته‌های انتخاب شده استفاده شده در روش‌هایی که مستقیم در ارتباط با دارو و آموزش و تربیت است، تعداد حیوانات در دسته‌های انتخاب شده استفاده شده در پروسه‌ها در مورد حفاظت از انسان و محیط زیست و تعداد حیوانات در دسته‌های انتخاب شده استفاده شده در پروسه‌های مورد نیاز قانون باشد. در ماده ۲۸ آمده است که در موارد محرمانه بودن هریک از طرفین، باید با رعایت الزامات مقررات ملی موارد اشاره شده در پاراگراف ۲ ماده ۲۷ را به دبیرکل شورای اروپا ارائه کند. ماده ۲۷ و ۲۸ به فرم پیوست در ضمیمه B کنوانسیون ارجاع شده است.

بخش نهم به رسمیت شناختن پروسه‌های انجام شده در قلمرو طرف دیگر کنوانسیون است. ماده ۲۹ مقرر می‌دارد: «۱. به منظور جلوگیری از تکرار غیرضروری آزمایش‌های مورد نیاز قانون بهداشت و ایمنی هر طرف باید در صورت امکان نتایج پروسه‌های انجام شده در قلمرو طرف دیگر را به رسمیت بشناسد. ۲. به این منظور، طرفین در جایی که مقدور و قانونی باشد متعهد به ارائه کمک‌های متقابل به یکدیگر، به ویژه با تهیه اطلاعات در مورد قوانین و مقررات اداری خود در مورد الزامات پروسه‌ها برای حمایت از ثبت محصولات و همچنین اطلاعات واقعی در مورد پروسه‌های انجام شده در قلمرو خود و در مورد مجوز یا دیگر جزئیات اداری مربوط به پروسه‌ها هستند.»

بند ۱ این ماده عملی بودن را برای دستیابی به این هدف به رسمیت شناخته است و بند ۲ این ماده تأیید می‌کند که ممکن است مقررات ملی ارائه برخی از اطلاعات را استثنا کند.

در گزارش توضیحی به این نکته اشاره شده است که ایجاد یک بانک اطلاعات مرکزی در مورد استفاده از حیوانات زنده در تحقیقات و آزمایش و استفاده از روش‌های آزمایشگاهی و دیگر روش‌های جایگزین در این سطح در این کنوانسیون مفید تشخیص داده نشد. از یک طرف، مشخص شد که هیچ‌گونه از بانک‌های داده و بانک‌های داده‌ای که زمینه زیست‌پزشکی را پوشش می‌دهند وجود ندارد و بسیاری از آن‌ها از طریق کتابخانه‌ها یا مؤسساتی که می‌توانند چنین مواردی را ارائه دهند در دسترس افراد، مؤسسات و سازمان‌هاست. همچنین بیشتر این بانک‌های داده متعلق به بخش خصوصی هستند و نمی‌توانند از طریق آیین‌نامه‌های ساده سامان‌دهی و متمرکز شوند.

1. animals of known origin

بخش دهم مذاکرات چندجانبه است. ماده ۳۰ کنوانسیون بیان می‌دارد: «طرفین باید پنج سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این کنوانسیون و هر پنج سال یک‌بار یا بیشتر بعد از آن اگر اکثریت طرفین تقاضا کنند برای بررسی کاربرد این کنوانسیون یا توصیه به بازنگری یا گسترش هریک از مقررات آن با شورای اروپا مذاکرات چندجانبه برگزار کنند.»

بخش یازدهم در مورد اصلاحات کنوانسیون و مقرره‌های مربوط به آن است و بخش دوازدهم مقررات نهایی را بیان کرده است. ماده ۳۴ بیان می‌دارد که بعد از لازم‌الاجرا شدن این کنوانسیون، شورای وزرای اتحادیه اروپا می‌تواند هر دولتی را که عضو آن شورا نیست با تصمیم اکثریت به این کنوانسیون ملحق کند.

ماده ۳۵ امکان گذاشتن رزرو را در مورد کنوانسیون مطرح کرده است؛ البته هیچ رزروی نمی‌تواند در مورد مقررات مواد ۱ تا ۱۴ و ۱۸ تا ۲۰ باشد.

نتیجه‌گیری

ما در برخورد با حیوانات خانگی و سایر گونه‌ها (به‌طور خاص، حیواناتی که به مصرف ما می‌رسند) رفتار دوگانه‌ای داریم. چند ادعای بحث‌برانگیز برای توجیه این دوگانگی وجود دارد که نصب‌العین نظریه پردازان اقتصاد سیاسی حیوانات قرار گرفته است؛ از جمله این که حیوانات را باید بخشی از طبقه کارگر در نظر گرفت و نماینده نیروی کار بدون دستمزد دانست؛ چون نقش مستقیم و تعیین‌کننده‌ای در توسعه سرمایه‌داری صنعتی دارند.

همچنین نظم اقتصادی و اجتماعی‌ای که در آن به‌سر می‌بریم، به همان شکل ساختاریافته‌ای که مردم را استثمار می‌کند حیوانات را نیز استثمار می‌کند یا ادعا می‌کند حیوانات را باید درون تحلیل‌های تدابیر سرمایه‌داری و تولید کالایی، بهره‌کشی و نزاع طبقاتی لحاظ کند. مارکس در ایدئولوژی آلمانی می‌گوید: «این آگاهی انسان‌ها نیست که هستی آنان را تعیین می‌کند، بلکه هستی اجتماعی‌شان است که آگاهی‌شان را تعیین می‌کند.»

قدرت نابرابری در کار باید با کنترل بسیار زیادی در دولت (سرمایه‌داری) متمرکز شود؛ زیرا قدرتی که دولت تأمین و تضمین می‌کند، به گروه‌های مسلط این اجازه را می‌دهد که بهره‌کشی‌ای بسط یابد و اشکال موجود در بهره‌کشی تقویت شود. دستکاری ایدئولوژیکی مبتنی بر نظم تثبیت شده نیز به خلق نگرش‌ها، باورها و تعصباتی کمک می‌کند که نیروی محرک بهره‌کشی و استثمار در عین حال در راستای تقویت آن گام برمی‌دارند.

همچنین «گونه‌پرستی» ما انسان‌ها نیز به‌شیوه مشابه نژادپرستی و استثمار انسان‌ها عمل می‌کند؛ هرچند بسیاری از مردم نمی‌توانند به راحتی با این مسئله کنار بیایند. گونه‌پرستی تنها تبعیضی ساده علیه حیوانات به‌سبب حیوان بودن نیست؛ بلکه با دستگاه ذهنی، اجتماعی و اقتصادی ما درهم آمیخته است و با اثر متقابل این اجزا بازتولید می‌شود و البته گونه‌پرستی بهره‌کشی از حیوانات را در نظم اجتماعی نهادینه می‌کند. آزمایش روی حیوانات با پرسش‌های مختلف اخلاقی و حقوقی مواجه است. همان‌گونه که ملاحظه شد، کنوانسیون استراسبورگ در تلاش است به برخی پرسش‌های حقوقی در بستری بین‌المللی و در قالب کنوانسیون و تعهدات کشورها در این حوزه پاسخ دهد.

این کنوانسیون نه با هدف لغو کامل آزمایش روی حیوانات، بلکه با هدف حمایت از حیواناتی که در آزمایش‌ها استفاده می‌شوند به نگرارش درآمده است. توجه به رفاه حیوانات در طول آزمایش‌ها، روح کلی حاکم بر تعهدات کنوانسیون است. این کنوانسیون در قالب ضمایم، سعی کرده شرایط نگهداری از حیوانات، خوراک آن‌ها، محل نگهداری، دمای محیط، و... را با رسم نمودارها و جدول‌هایی مشخص کند. این کنوانسیون در واقع از دول عضو می‌خواهد اقداماتی را انجام دهند که حیوانات در طول آزمایش دچار درد، رنج، اندوه و آسیب پایدار نشوند و در صورت احتمال رخ دادن آن‌ها، آزمایش‌ها نباید انجام شود، یا اگر این موارد به‌صورت غیرمنتظره رخ دهد، روند آزمایش باید به سرعت متوقف شود. این کنوانسیون نمونه تلاشی است که می‌خواهد برخی امور و گزاره‌های اخلاقی - انسانی را در گفتمان حقوق بین‌الملل وارد کند.

مسئله اساسی دیگری که باید در آزمایش‌های حیوانی مدنظر قرار گیرد، طرح استدلال دفاع از آزمایش حیوانات غیرانسانی با بیان این پیش فرض است که حیوانات به اندازه کافی مدل‌های خوبی از بیولوژی و بیماری‌های انسانی ارائه می‌دهند تا اطلاعات مربوطه را به دست آورند و در نتیجه، استفاده از آن مزایای عمده‌ای برای سلامت انسان به همراه دارد؛ اما حجم روبه‌رشدی از ادبیات علمی، که اعتبار آزمایش‌های حیوانی را به‌طور کلی (و مدل‌سازی حیوانی به‌طور خاص) به‌طور انتقادی ارزیابی می‌کنند، نگرانی‌های مهمی را در مورد قابلیت اطمینان و ارزش پیش‌بینی‌کننده آن برای پیامدهای انسانی و برای درک فیزیولوژی انسانی ایجاد می‌کند.

نامطمئن بودن آزمایش روی حیوانات در طیف وسیعی از مناطق، استدلال‌های علمی به‌نفع آن را تضعیف می‌کند. افزون بر این، این مسئله قابل طرح است که چگونه آزمایش‌های حیوانی اغلب از طریق مطالعات ایمنی همراه کننده، کنار گذاشتن بالقوه درمان‌های مؤثر و هدایت منابع به‌دور از روش‌های آزمایش مؤثرتر، به انسان آسیب می‌زند. شواهد به‌دست آمده محققان و نظریه‌پردازان نشان می‌دهد که آسیب‌ها و هزینه‌های جمعی انسان‌ها از آزمایش‌های حیوانی بیشتر از مزایای بالقوه آن است و منابع بهتری برای توسعه روش‌های آزمایش مبتنی بر انسان وجود دارند. سه شرط عمده‌ای که اطمینان و اعتماد به آزمایش‌های حیوانی و تأثیرات آن بر انسان را تضعیف می‌کند و توضیح می‌دهد که چرا آزمایش‌های حیوانی، صرف‌نظر از دسته‌بندی بیماری بررسی شده، نمی‌تواند سلامت انسان را به‌طور مطمئنی هویدا سازد، عبارت‌اند از:

۱. تأثیرات محیط آزمایشگاه و سایر متغیرها بر نتایج مطالعه: شرایط محیطی در آزمایشگاه‌ها بر رفتار و فیزیولوژی حیوانات تأثیر می‌گذارد و نتایج آزمایش را مخدوش می‌کند؛

۲. تفاوت بین مدل‌های بیماری‌های حیوانی و انسانی: بیماری‌ها در حیوانات ممکن است کاملاً مشابه بیماری‌های انسانی نباشند؛ بنابراین نتایج به‌دست آمده از مدل‌های حیوانی، لزوماً به انسان تعمیم‌پذیر نیست؛

۳. تفاوت گونه‌ها در فیزیولوژی و ژنتیک: اختلافات اساسی در ساختار بدنی، فرآیندهای زیستی و ژنتیک بین گونه‌های حیوانی و انسان، موجب تفاوت در واکنش به داروها یا بیماری‌ها می‌شود.

هرچند که در این پژوهش فرض اطمینان آزمایش‌های حیوانی و مؤثر بودن آن در انطباق با کنوانسیون استراسبورگ در نظر گرفته شده است، از منظر کلی این اطمینان نداشتن‌ها شاید استفاده بی‌حد و حصر از گونه‌های حیوانی پستاندار و مهره‌دار در آزمایش‌های به‌گفته عده‌ای نجات‌بخش را کاهش دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابطحی، شراره (۱۴۰۰). حفاظت از گونه‌های زیستی در آموزه‌های جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی (چاپ اول). مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- تورس، باب (۱۳۹۶). اقتصاد سیاسی حقوق حیوانات (گلناز ملک، مترجم). نشر مرکز.
- حسینی، عباس (۱۳۹۰). حقوق حیوانات در ایران و اسناد بین‌المللی. مجد.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغتنامه دهخدا. زوار.
- سینگر، پتر (۱۳۹۶). آزادی حیوانات (بهنام خداپناه، مترجم). ققنوس.
- شهبازی، آرامش (۱۳۹۱). حقوق حیوانات؛ تأملی در نظریه و عمل. پژوهش حقوق عمومی، (۳۶)، ۲۷-۵۶. بازیابی شده از [لینک](#)
- فرخ، بهارک (۱۳۹۲). نقش سازمان‌های بین‌المللی در حمایت از حقوق حیوانات (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان.
- مشهدی، علی (۱۳۹۲). حق بر محیط زیست سالم: الگوی ایرانی-فرانسوی (چاپ اول). میزان.
- مشهدی، علی (۱۳۹۰). اعلامیه جهانی حقوق حیوانات. دیده‌بان دادگستر، ۴۶. [لینک](#)
- والدرون، جرمی (۱۳۷۹). فلسفه حق (محمد راسخ، مترجم). نامه مفید، (۲۱)، ۹۳-۱۱۸. [لینک](#)
- Autissier, C. (2008). Réglementation éthique de l'expérimentation animale en recherche biomédicale. *Médecine/sciences*, 24(4), 437-442. <https://doi.org/10.1051/medsci/2008244437>
- Balthazart, J., Blanpain, C., Bureau, F., Cani, P., Chariot, A., Drion, P. ...& Muraille, E. (2019). L'expérimentation animale: toujours une nécessité pour la santé animale ET humaine. *Le Soir*. [Link](#)
- Bayvel, A. C. D. (2005). The use of animals in agriculture and science: historical context, international considerations and future direction. *Revue Scientifique ET Technique-Office International Des Epizooties*, 24(2), 791. [Link](#)
- Combrisson, H. (2017). Expérimentation animale, peut-on s'en passer? *Transfusion Clinique ET Biologique*, 24(3), 93-95. <https://doi.org/10.1016/j.tracli.2017.06.005>
- Francione, G., & Charlton, A. (2010). Abolitionist approach to animal rights. *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, 1. [Link](#)
- Ibrahim, D. M. (2006). The anticruelty statute: A study in animal welfare. *J. Animal L. & Ethics*, 1, 175-203. [Link](#)
- Larrère, R. (2002). Éthique ET expérimentation animale. *Nature Sciences Sociétés*, 10(1), 24-32. [Link](#)
- Mak, I. W., Evaniew, N., & Ghert, M. (2014). Animal models and clinical trials in cancer treatment. *American Journal of Translational Research*, 6(1), 114-118. [Link](#)
- Mashhadi, A., & Fahimi, A. (2023). Protecting Animals Rights in Armed Conflicts from the Perspective of Islam and International Humanitarian Law. *Iranian Journal of International and Comparative Law*, 1(1), 150-160. <https://doi.org/10.22091/ijicl.2022.8372.1047>

- Shanks, N., Greek, R., & Greek, J. (2009). Are animal models predictive for humans?. *Philosophy, ethics, and humanities in medicine*, 4, 1-20. <https://doi.org/10.1186/1747-5341-4-2>
- Perel, P., Roberts, I., Sena, E., Wheble, P., Briscoe, C., Sandercock, P., ... & Khan, K. S. (2007). Comparison of treatment effects between animal experiments and clinical trials: systematic review. *Bmj*, 334(7586), 197. <https://doi.org/10.1136/bmj.39048.407928.BE>
- Parodi, A. L. (2009). Éthique en expérimentation animale. *Bulletin de l'Académie nationale de médecine*, 193(8), 1737-1746. [Link](#)
- Taylor Taylor, K., Gordon, N., Langley, G., & Higgins, W. (2008). Estimates for worldwide laboratory animal use. *Alternatives to Laboratory Animals*, 36, 327-342. <https://doi.org/10.1177/026119290803600310>
- Veissier, I. (1999). Expérimentation animale: biologie, éthique, réglementation. *Productions Animales*, 5(12), 365-375. <https://productions-animales.org/article/view/3897>
- Wise, S. (2000). *Rattling the cage: Toward legal rights for animals*. Da Capo Press.
- Wise, S. (2004). Animal rights, one step at a time. In C. Sunstein & M. Nussbaum (Eds.), *Animal Rights: Current Debates and New Directions* (pp. 19–50). Oxford University Press.

[In Persian]

- Abtahi, S. (2021). *Protection of biological species in the teachings of critical criminology of animal species* (1st ed.). Majd Scientific and Cultural Complex.
- Farrokh, B. (2013). *The Role of International Organizations in Supporting Animal Rights*. (Unpublished master's thesis). Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan.
- Mashhadi, A. (2011). Universal Declaration of Animal Rights. *Dadgostar Watchman*, (46). Retrieved from [Link](#)
- Mashhadi, A. (2013). *The Right to a Healthy Environment: The Iranian-French Model* (1st ed.). Mizan
- Shahbazi, A. (2012). Animal Rights: A Reflection on Theory and Practice. *Public Law Research*, (36), 27–56. Retrieved from [Link](#)
- Singer, P. (2017). *Animal Liberation* (B. Khodapanah, Trans.). Qoqnoos.
- Torres, B. (2017). *The political economy of animal rights* (G. Malek, Trans.). Markaz Publishing.
- Waldron, J. (2000). The philosophy of right. (M. Rasek, Trans.). *Nameh Mofid*, (21), 93-118. [Link](#)

COPYRIGHTS

©2026 by the authors. Published by University of Science and Culture. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

